UN ALGORITM PENTRU REZOLVAREA UNEI ECUAȚII TRANSCENDENTE ȘI PROGRAMAREA LUI CU METODA OPERAȚIONALĂ

DE

EMIL MUNTEANU și LADISLAU NÉMETI
(Cluj)

Lucrare prezentată la Consfătuirea tehnico-științifică asupra mașinilor electronice de calcul din 13—15 ianuarie 1960, București

În această lucrare se prezintă un algoritm de calcul pentru rezolvarea ecuației transcendente

$$\rho_1 + \rho_2 - a = p, \tag{1}$$

ecuație care intervine în calculul corijării roților dințate. Forma explicită a funcțiilor ρ_1, ρ_2 și a este următoarea :

$$\rho_1 = \sqrt{\left[1 + \frac{z_1}{2} + Z\lambda - x_2\right]^2 - \frac{z_1^2}{4}\cos^2\alpha_0}\,,$$

$$\rho_2 = \sqrt{\left[1 + \frac{z_2}{2} + Z\lambda - x_1\right]^2 - \frac{z_2^2}{4}\cos^2\alpha_0}\,,$$

$a = Z \cos\alpha_0 \operatorname{tg}\alpha$, unde α este definit de relația

$$x_1 + x_2 = ZX.$$

Mărimea Z și funcțiile X și λ sînt definite în felul următor :

$$Z = \frac{z_1 + z_2}{2}, \quad X = \frac{\operatorname{inv}\alpha - \operatorname{inv}\alpha_0}{\operatorname{tg}\alpha_0}, \quad \text{și } \lambda = \frac{\cos\alpha_0}{\cos\alpha} - 1,$$

unde $\operatorname{inv}\alpha = \operatorname{tg}\alpha - \alpha$, iar p și α_0 sînt constante.

Variabilele curente sînt x_1 și x_2. Parametrii z_1 și z_2 reprezintă numărul de dinți a celor două roți și iau toate combinațiile valorilor : 8, 10, 12, 16, 20, 25, 32, 40, 50, 63, 80, 100, 125, astfel ca $z_1 \leqslant z_2$, iar α este unghiul de angrenare.

Ecuația (1) reprezintă în planul (x_1, x_2) o familie de ovale care depinde de parametrul Z. Dacă intersectăm un oval al familiei, cu o familie de drepte paralele reprezentate de ecuația

$$(D_{\alpha_i})\, x_1 + x_2 = ZX, \tag{2}$$

ceea ce revine la eliminarea lui x_1 sau x_2 din ecuațiile (1) și (2), obținem o ecuație de gradul doi. Eliminarea lui x_2 de exemplu, duce la următoarea ecuație

$$Ax_1^2 + Bx_1 + C = 0, \tag{3}$$

unde coeficienții A, B, C, sînt funcții de z_1, z_2 și α, de următoarea formă :

$$A = b^2 - (k_1 + k_2)^2,$$

$$B = (k_1 - k_2)A + (k_1 + k_2)\,(z_1^2 - z_2^2)\frac{\cos^2 \alpha_0}{4},$$

$$C = h_1\, h_2 - \frac{1}{2}\,(b^2 - h_1 - h_2)^2,$$

unde

$$k_1 = 1 + \frac{z_1}{2} + Z\,(\lambda - X),\ k_2 = 1 + \frac{z_2}{2} + Z\lambda,$$

iar

$$h_1 = k_1^2 - z_1^2\,\frac{\cos^2 \alpha_0}{4},\ h_2 = k_2^2 - z_2^2\,\frac{\cos^2 \alpha_0}{4},$$

$$b = a + p.$$

Coordonatele punctelor curbelor familiei (1) sînt date evident de soluțiile ecuației (3).

Algoritmul propus în această lucrare analizează tocmai disjuncția cazurilor de intersecție a unui oval din familia (1) cu familia de drepte paralele (2). Pentru a nu mări volumul calculelor și pentru a avea totuși suficiente puncte necesare construirii curbelor familiei (1), s-a ales pentru variația parametrului α următoarea expresie :

$$\alpha_i = \sqrt[3]{\frac{0{,}155\, i}{\sqrt{Z}}}$$

Fie $d_i = \left(\frac{B}{2}\right)^2 - AC$, discriminantul ecuației (3). O remarcă specială trebuie să facem asupra lui d_0, și anume, dacă $d_0 < 0$, la al doilea pas cu siguranță d_1 va fi pozitiv. Pentru problema propusă nu se consideră cazul cînd $\alpha < 0$.

Vom considera în general două cazuri care determină alegerea indicelui i pentru pasul următor :

a) $\alpha_{i-1} < \alpha_i$. În acest caz d_i poate fi mai mare decît 0, mai mic sau egal cu 0. În oricare din aceste cazuri, pasul următor este dat de semnul lui d_{i-1} și anume :

Dacă $d_i > 0$ și $d_{i-1} > 0$, pentru pasul următor $i \to i + 1$, dacă însă $d_i > 0$ și $d_{i-1} < 0$, pentru pasul următor $i \to i + N$ și $N \to -\left|\frac{N}{2}\right|$ inițial $N = 1$.

În cazul cînd $d_i < 0$ atunci și $d_{i-1} > 0$, pentru pasul următor $i \to i + n$, $n \to -\left|\frac{n}{2}\right|$, inițial $n = 1$, iar cazul $d_i < 0$ și $d_{i-1} < 0$, nu poate avea loc.

b) $\alpha_{i-1} > \alpha_i$. Și în acest caz deosebim aceleași subcazuri de studiere a semnului lui d_{i-1}.

Dacă $d_i > 0$, $d_{i-1} > 0$, atunci pentru pasul următor $i \to i + N$ și $N \to -\left|\frac{N}{2}\right|$, iar în cazul cînd $d_i > 0$ și $d_{i-1} < 0$, pentru pasul următor $i \to i + n$ și $n \to \left|\frac{n}{2}\right|$.

Dacă $d_i < 0$ și $d_{i-1} > 0$, atunci pentru pasul următor $i \to i + N$ și $N \to \left|\frac{N}{2}\right|$, iar dacă $d_i < 0$ și $d_{i-1} < 0$, pentru pasul următor $i \to i + n$ și $n \to -\left|\frac{n}{2}\right|$. În toate cazurile cînd $d_i > 0$, înainte de a trece la studiul semnului se calculează și se tipăresc valorile variabilelor x_1^i și x_2^i, pentru valoarea corespunzătoare a indicelui i.

În cazurile cînd $d_i = 0$, adică atunci cînd dreapta (D_{α_i}) este tangentă ovalului considerat, se oprește calculul dacă aceasta este tangentă la dreapta, sau se continuă cu alte intersecții, dacă dreapta (D_{α_i}) este tangentă la stînga.

Înainte de oprirea mașinii se calculează și se tipăresc coordonatele punctului de tangență.

În general vom considera că o secantă (D_{α_i}) este aproximativ tangentă la oval, dacă distanța dintre cele două puncte de intersecție ale ei cu ovalul este mai mică decît un număr fix dat δ_f, pentru tangenta din dreapta, sau δ_a, pentru tangenta din stînga.

Schema generală a algoritmului este dată în figură, unde prin $C: \alpha_i \ldots d_i$, înțelegem calculul lui α_i și a coeficienților A, B, C a ecuației (3) și a mărimii d_i, iar prin $CT: x_i$, înțelegem calculul și tipărirea coordonatelor x_1^i și x_2^i.

Folosind metoda operațională de programare elaborată de A. A. L i a p u n o v [3] și notația introdusă de I. I. I a n o v [1], vom da o schemă generală a programului de calcul pentru mașinile electronice. Pentru aceasta vom introduce următorii operatori aritmetici : A_1^i operatorul aritmetic care realizează calculul lui α_i şi a coeficienţilor A, B, C, a ecuaţiei (3) precum şi mărimea d_i, pentru o valoare oarecare a indicelui i; A_5^i, operatorul aritmetic care realizează calculul şi tipărirea coordonatelor x_1^i şi x_2^i. Acelaşi operator îl notăm cu A_3^i în partea a doua a schemei programului.

Condiţiile logice, care determină ramificările în program în funcţie de semnul lui d_i sau în funcţie de faptul că la un moment dat poziţia

Calculul curbelor $\varepsilon' = const$

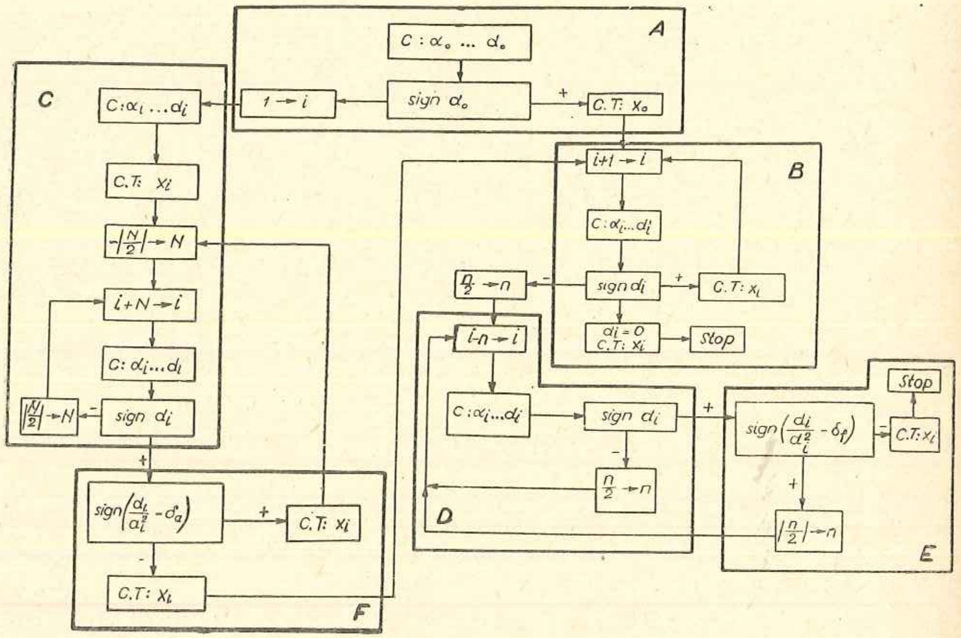

unei secante (D_{α_i}) aproximează destul de bine — în sensul condiţiilor cerute în program — poziţia tangentei la oval, le vom nota astfel:

$$\nu_k = p_k\ (d_i < 0),\quad \nu_k = p_k\left(\frac{d_i}{A} < \delta\right).$$

Un astfel de operator logic este operatorul $\nu_2 = p_2(d_0 < 0)$ operator care realizează împărţirea programului în funcţie de semnul lui d_0. Acest operator predă comanda conducerii calculului operatorului următor, dacă răspunsul la condiţia logică p_2 este afirmativ, sau predă comanda conducerii calculului porţiunii din program P_2, dacă răspunsul este negativ. În schema programului propusă în această lucrare, intervin şapte operatori logici de natura celui descris mai sus.

Un alt tip de operator este S_k, care realizează o schimbare a indicelui. Un astfel de operator este S_3, care determină indicele pasului următor în

cazul cînd răspunsul la condiţia logică $p_2\,(d_0 > 0)$ este afirmativ, sau de exemplu operatorul S_6 care determină indicele pasului următor în cazul cînd $\alpha_{i-1} < \alpha_i$ şi $d_i > 0$, $d_{i-1} < 0$, în acest caz pentru pasul următor $i \to i + N$ şi $-\left|\frac{N}{2}\right| \to N$. Operatorul S_6 realizează transformarea $-\left|\frac{N}{2}\right| \to N$, iar operatorul S_7 realizează transformarea $i \to i + N$.

Alţi operatori care intervin în programarea algoritmului propus, sînt operatorii de readresare. În cazul algoritmului nostru intervin operatori simpli de readresare, adică operatori care schimbă ultima comandă a operatorilor aritmetici A_1^i şi A_5^i, de atîtea ori de cîte ori este necesar ca aceşti operatori să predea conducerea calculului unor alţi operatori diferiţi de cei cărora li s-a predat conducerea calculului într-un ciclu anterior.

Astfel de operatori sînt operatorii F_k şi G_k. De exemplu operatorul F_4 schimbă ultima comandă a operatorului A_1^i astfel că după executarea operatorului S_3 se execută din nou operatorul A_1^i, însă de data aceasta conducerea calculului nu mai este predată operatorului ν_2, aşa cum s-a întîmplat în etapa precedentă a calculului, ci operatorului A_5^i.

În program mai intervine operatorul O_{18} — operator care realizează oprirea maşinii la sfîrşitul calculului.

Schema scrisă cu ajutorul operatorilor analizaţi mai sus este următoarea:

$$(P_1)\ \overset{8}{\underset{8}{\sqsupset}}\ \overset{4}{\underset{4}{\sqsupset}}\ A_1^i\, \nu_2\, \underset{P_2}{\llcorner}\ S_3 F_4\, \overset{1}{\underset{1}{\sqsubset}}\ \overset{13,12,1}{\underset{13,12,1}{\sqsupset}}\ A_5^i\, S_6\, \overset{10}{\underset{10}{\sqsupset}}\ S_7 F_8\, \overset{1}{\underset{1}{\sqsubset}}\ \overset{1}{\underset{1}{\sqsupset}}\ \nu_9\, \underset{11}{\llcorner}\ S_{10}\, \overset{7}{\underset{7}{\sqsubset}}\ \nu_{11}\, \underset{13}{\llcorner}\ G_{12}\, \overset{5}{\underset{5}{\sqsubset}}\ G_{13}\, \overset{5}{\underset{5}{\sqsubset}}$$

$$(P_2)\ \overset{9}{\underset{9}{\sqsupset}}\ \overset{5}{\underset{5}{\sqsupset}}\ A_1\, \nu_2\, \overset{P_1}{\llcorner}\ \overset{7,16,13}{\underset{17,16,13}{\sqsupset}}\ A_3^i\, S_4 F_5\, \overset{1}{\underset{1}{\sqsubset}}\ \overset{1}{\underset{1}{\sqsupset}}\ \nu_6\, \overset{15}{\ulcorner}\ S_7\, \overset{14,11}{\underset{14,11}{\sqsupset}}\ S_8 F_9\, \overset{1}{\underset{1}{\sqsubset}}\ \nu_{10}\, \underset{12}{\llcorner}\ S_{11}\, \overset{8}{\underset{8}{\sqsubset}}\ \nu_{12}\, \underset{14}{\llcorner}\ G_{13}\, \overset{3}{\underset{3}{\sqsubset}}$$

$$S_{14}\, \overset{8}{\underset{8}{\sqsubset}}\ \nu_{15}\, \underset{17}{\llcorner}\ G_{16}\, \overset{3}{\underset{3}{\sqsubset}}\ G_{17}\, \overset{3}{\underset{3}{\sqsubset}}\ \overset{3}{\underset{3}{\sqsupset}}\ O_{18}.$$

Această schemă de programare are avantajul că scrierea instrucţiunilor cu ajutorul ei se face uşor şi pentru orice maşină.

În cele ce urmează vom da un exemplu de felul cum se scriu instrucţiunile cu ajutorul acestei scheme de programare. În exemplul considerat vom folosi codul maşinii CIFA-1. Din schemă se vede că operatorul A_1^i predă conducerea calculului, la început operatorului ν_2 şi apoi, în urma acţiunii operatorului F_4, conducerea este predată operatorului A_5^i, iar în urma acţiunii operatorului F_8, conducerea calculului se predă operatorului logic ν_9.

Fie operatorul A_1^i realizat prin șirul de instrucțiuni $m_1 + 1$, $m_1 + 2$, ..., m_2 și fie numărul $a = 10 - m_2 + 7$ $13 - 000$. Programul pentru operatorii A_1^i, ν_2, S_3, F_4, A_5^i este următorul:

$m_1 + 1$			
$m_1 + 2$	A_1^i		
$\vdots$			
m_2			
$m_2 + 1$	$01 - < d_i >$	$07 - m_2 + 3$	ν_2
$m_2 + 2$	$10 - P_2$	$13 - 000$	
$m_2 + 3$	$01 - < 1 >$	$02 - < i >$	S_3
$m_2 + 4$	$11 - < i >$	$13 - 000$	
$m_2 + 5$	$01 - < a >$	$11 - m_2$	F_4
$m_2 + 6$	$10 - m_1 + 1$	$13 - 000$	
$m_2 + 7$			
$\vdots$	A_5^i		
m_3			

Instrucțiunile $m_2 + 1$ și $m_2 + 2$ realizează operatorul logic ν_2 adică predă conducerea calculului instrucțiunii $m_2 + 3$, dacă răspunsul la condiția logică p_2 este afirmativ, sau instrucțiunii P_2 dacă răspunsul este negativ. Începînd cu instrucțiunea $m_2 + 3$ începe realizarea operatorului de schimbare a indicelui, S_3, care determină indicele pasului următor, dacă răspunsul la condiția logică p_2 este afirmativ. Prin realizarea operatorului S_3 se mărește i cu o unitate și se predă conducerea calculului operatorului F_4. Operatorul F_4 realizat de instrucțiunile $m_2 + 5$ și $m_2 + 6$, schimbă ultima instrucțiune a operatorului A_1^i, adică pe m_2, și pe urmă predă conducerea calculului operatorului A_1^i. După executarea calculului, datorită acțiunii operatorului F_4, operatorul A_1^i nu mai predă conducerea calculului operatorului ν_2, ci operatorului A_4^i care calculează și tipărește valorile coordonatelor x_1^i și x_2^i, predînd apoi conducerea calculului operatorului S_6. Operatorul S_6 nu mai figurează în exemplul dat.

În schema generală de programare (4), nu s-a introdus automatizarea calculului sumei $z_1 + z_2$ pentru $z_1 \leqslant z_2$. Schema este întocmită pentru un cuplu (z_1, z_2) fixat.

Această schemă a programului permite urmărirea controlului programului mult mai ușor decît în cazul cînd instrucțiunile programului ar fi scrise direct; mai mult, întrucît instrucțiunile se întocmesc pentru fiecare operator, această schemă asigură realizarea unui număr mai mic de instrucțiuni decît în cazul cînd instrucțiunile ar fi scrise direct.

АЛГОРИФМ ДЛЯ РЕШЕНИЯ ОДНОГО ТРАНСЦЕНДЕНТНОГО УРАВНЕНИЯ И ЕГО ПРОГРАММИРОВАНИЯ ОПЕРАТОРНЫМ МЕТОДОМ

РЕЗЮМЕ

Работа содержит изложение алгорифма для решения одного трансцендентного уравнения, встречающегося при вычислении поправок зубчатых колес. Уравнение выражает семейство овалов со свойством, что их пересечение с семейством параллельных прямых приводит к решению алгебраических уравнений второй степени.

Этот алгорифм исследует разделение случаев пересечения семейств параллельных прямых с данным семейством овалов. Он обладает преимуществами перед классическими приближенными методами, так как не использует производную.

Для приведенного алгорифма излагается программа вычислений на электронных машинах. В работе приводятся общая схема этой программы, выписанная при помощи операторного метода [4], и пример указаний для машины CIFA-1.

UN ALGORITHME POUR RÉSOUDRE UNE ÉQUATION TRANSCENDANTE ET SON PROGRAMME EXPRIMÉ PAR LA MÉTHODE OPÉRATIONNELLE

RÉSUMÉ

Les auteurs présentent un algorithme permettant de résoudre une équation transcendante intervenant dans le calcul de la correction des roues dentées. L'équation représente une famille d'ovales jouissant de la propriété que leurs intersections avec une famille de droites parallèles conduisent à des solutions d'équations algébriques du second degré.

L'algorithme, qui analyse la disjonction des cas d'intersection des familles de droites parallèles avec la famille d'ovales, présente, par rapport aux méthodes classiques d'approximation, l'avantage de pouvoir se passer de l'emploi de la dérivée.

L'auteur a élaboré, pour cet algorithme, un programme de calcul avec les machines électroniques. Il fournit le schéma général de ce programme, exprimé par la méthode opérationnelle (4) et donne un exemple de transcription des instructions pour la machine CIFA-1.

BIBLIOGRAFIE

1. ЯНОВ Ю. И., *О логических схемах алгорифмов.* Проблемы кибернетики, I, 75—128 (1958).
2. KITOV A. I., *Calculatoare electronice cifrice.* Ed. tehnică, București, 1959.
3. ЛЯПУНОВ А. А., *О логических схемах программ.* Проблемы кибернетики, I, 46—75 (1958).

Primit la 1.IX.1959.